

**ULUSLARARASI İLİŞKİLER (Uİ) DİSİPLİNİNİN ERİL DİLİ
VE TÜRKİYE'DE KADIN Uİ AKADEMİSYENLERİNİN
DİSİPLİNİN ERİL DİLİNE BAKIŞLARI**

**THE MASCULINE LANGUAGE OF THE DISCIPLINE OF
INTERNATIONAL RELATIONS (IR) AND THE
PERCEPTIONS OF WOMEN IR ACADEMICS IN TURKEY
ABOUT THE LANGUAGE OF THE DISCIPLINE**

Selcen ÖNER* & Merve ÖZDEMİRKIRAN**

ÖZ

Bu çalışmada Marmara bölgesindeki üniversitelerde Uİ alanında çalışan kadın akademisyenlerin Uİ disiplininin eril diline ve kadın akademisyenlerin erilleşmesi konusuna bakışları değerlendirilmektedir. Uİ disiplini giderek kadın akademisyenlerin ağırlık kazanmaya başladığı bir alan olmasına rağmen kadın Uİ akademisyenlerinin disipline, özellikle de disiplinin eril diline nasıl yaklaştıkları konusunda yeterli araştırma bulunmamaktadır. Bu çalışmayla mevcut araştırmalardaki boşluğun bir ölçüde doldurulup, kadın Uİ akademisyenlerinin Uİ disiplininin eril diline bakışları ve kadın akademisyenlerin erilleşmesi meselesine yaklaşımları yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmelerle incelenerek yeni araştırmalar için bir zemin hazırlama hedefi güdülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kadın Akademisyenler, Uluslararası İlişkiler, Eril Dil, Feminizm, Toplumsal Cinsiyet.

* Doç. Dr., Bahçeşehir Üniversitesi, Avrupa Birliği İlişkileri Bölümü, selcen.oner@eas.bau.edu.tr

** Yrd. Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü (Fransızca), mozdemirkiran@gmail.com

* Makale Geliş Tarihi: 04.07.2017
Makale Kabul Tarihi: 06.10.2017

ABSTRACT

In this research the perceptions of women IR academics who work at the universities in the Marmara region, about masculine language of IR discipline will be analysed. Although women academics have been becoming more dominant components of the IR discipline, there is not enough research on how they perceive IR discipline and particularly the masculine language of the IR discipline. With this research, the goal is to fill this gap to a certain extent. Particularly the perceptions of women IR academics about the masculine language of the IR discipline and the issue of masculinisation of women IR academics are tried to be analysed by semi-structured in-depth interviews which may be the basis for further research in this field.

Keywords: Women Academics, International Relations, Masculine Language, Feminism, Gender.

GİRİŞ

Uluslararası İlişkiler (UI) disiplini sosyal bilimler evreninde bağımsızlığını kazanmaya başladığı İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemden 1980'lerin ortalarına dek erkeklerin egemen olduğu bir çalışma alanı olmuştur. Ulusal ve uluslararası politikaların belirlenmesinde egemen konumda olan erkeklerin bu baskın ve imtiyazlı durumu akademik ortama da yansımıştır.

Kadınlar akademide eşitlik için 19.yy'ın ortalarından itibaren çaba sarf etmektedirler (Sağlamer, 2009: 47). Kadınların akademide daha yüksek kademelerde, idari pozisyonlarda dünya ülkelerinde temsilleri hala düşük durumdadır. Akademik kariyer yapmak isteyen kadın araştırmacılar için hala daha pek çok zorluk bulunmaktadır (Sağlamer, 2009: 47).

1970'lerde yükselen feminist dalgayı takiben kadınlar bilimi sadece erkek deneyimlerinin sorunsallaştırıldığı bir alan olmaktan çıkarmak, kadınlara ait deneyimleri görünür kılmak ve bilgi üretmek maksadıyla harekete geçmiştir. Bu süreçte hem doğa bilimlerinde hem de sosyal bilimlerdeki cinsiyetçilik farklı açılardan sorgulanmaya başlamıştır (Çakır ve Akgökçe, 1996: 7). Feminist yaklaşım, sosyoloji, ekonomi, felsefe, hukuk, siyaset bilimi ve UI gibi disiplinlerde yeni bir teorik bakış açısını da beraberinde getirmiştir (Taş, 2016: 165). Feminizm bu bilimlerin temel yaklaşımlarının kadınlar aleyhine

önyargularla dolu olduğunu ve feminist bakış açısıyla bilimin özgürleştirileceğini iddia eder (Tavares, 2000: 104).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren Uİ disiplininde de feminist yaklaşım gelişmeye başlamıştır. Uİ disiplinine yönelik feminist yaklaşımların temel ortak eleştirisi, Uİ'in kadınları içermemesi ve Uİ'in geleneksel yaklaşımlarının objektiflikten ve evrensellikten uzak olmasıdır (Tickner, 1994). Feminist Uİ, mevcut ana akım Uİ teorilerini uluslararası politikada kadını analize dahil etmedikleri için eleştirmiştir (Doğan ve Özlük, 2016: 44). Feminist Uİ, disiplinin başta güvenlik olmak üzere bütün alanlarının revizyondan geçirilmesi, toplumsal cinsiyetçi bir bakışla yeniden ele alınması gerektiğini vurgular. Feminist Uİ çalışmalarında güvenlik konusunda sorgulanan en temel kavramlardan birinin maskülenlik, en temel kuramın ise realizm olduğu görülmektedir. (Aydın Koyuncu, 2012: 117-118). Feminist Uİ, bireysel güvenliğin ulusal ve uluslararası politikalarla, uluslararası politikaların ise yerel seviyede bireysel güvenlikle ilişkisi üzerinde durmaktadırlar (Tickner ve Sjoberg, 2007).

Feministler, Uİ disiplininin geneline hâkim olan erkek bakış açısının kendisini en çok güvenlik konusunda hissettirdiğini, günümüzde de güvenliğe bakışta maskülen değerlerin etkili olduğunu ileri sürmektedir. Güvenlik, Uİ disiplininin “yüksek politika” (*high politics*) alanı içinde yer alan ve en maskülen niteliğe sahip konusu olarak görülmektedir (Aydın Koyuncu, 2012: 111-112). 1990'lardan itibaren Uİ'lerde “alçak politika” (*low politics*) konuları olarak görülen göç, insan hakları, azınlık hakları ve toplumsal cinsiyet konuları da daha fazla öne çıkmaya, Feminizm de alternatif eleştirel bir yaklaşım olarak Uİ'de daha fazla etkili olmaya başlamıştır (Blanchard, 2003).

Ne var ki Uİ disiplinine hâkim olan eril dil sadece yüksek politika alanının vazgeçilmezi güvenlik konularına özgü değildir. Bu alanda ortaya çıkan kavram ve ifadelerde kullanılan dil aşağıda daha ayrıntılı olarak ele alınacağı üzere Uİ disiplininin neredeyse tüm alt çalışma alanlarına sirayet etmiştir. Bu çalışmada bu dilin “eril” olarak nitelendirilmesinin temel sebebi maskülen değer ve yaklaşımların söz konusu dili belirlemesi ve dil oluşurken Ann Tickner (1992) başta olmak üzere feminist Uİ çalışmalarının öncülerinin çeşitli vesilelerle defalarca vurguladıkları gibi Uİ disiplinini ilk şekillendirenlerin ve daha da önemlisi Uİ teorilerini kuranların erkek olmasıdır. Uİ disiplini, içinde çalışanların cinsiyeti itibarıyla bugün karma hale gelmiş olsa da, halen erkek egemen bir disiplindir ve Uİ disiplininde hâkim olan dil de erkeklerin dilidir.

Bu çalışma öncelikli olarak, Uİ disiplinine mensup yazarların kendilerinin ve hemcinsleri olan meslektaşlarının disipline hâkim olan eril dile yaklaşımlarını anlama merakıyla ortaya çıkmıştır. Bu merak, yazarları Türkiye gibi cinsiyetçiliğin hala ciddi bir sorun olarak yaşandığı bir ülkede çok sayıda kadın

akademisyenin çalışma yürüttüğü Uİ disiplininin diline ilişkin araştırmaları incelemeye yöneltmiştir. Ne var ki Uİ disiplini içinde hâkim olan, özellikle inşacı ve postpozitivist ekollerce tartışılan eril dil olgusunun Türkiye’de incelenmemiş olduğu, konuya ilişkin ampirik bir çalışma bulunmadığı saptanmıştır. Bu eksikğin kısmen giderilmesi amacıyla bu çalışma Türkiye’nin en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesindeki kadın akademisyenlerin konuya ilişkin görüşlerini incelemektedir.

Türkiye’de akademisyen kadınların durumuna yakından bakacak olursak, ülkede kadının işgücüne katılım oranının çok düşük (%27,5) olmasına rağmen (TUİK, 2015), akademideki kadın oranının %43 olduğu görülmektedir (YÖK, 2015). Yükseköğretim Kurulu’nun (YÖK) verilerine göre Türkiye’deki devlet ve vakıf üniversiteleriyle meslek yüksek okullarında görev yapan toplam 154 867 akademisyenin 66.976’sı kadın olduğu görülmektedir.¹ Türkiye, OECD ülkeleri arasında da kadın akademisyen oranı açısından görece iyi bir konuma sahiptir.² Ancak unvan yükseldikçe kadın sayısı önemli oranda azalmaktadır. Örneğin, devlet üniversitelerindeki 13.158 erkek profesöre karşı bu sayının neredeyse üçte biri kadar, 5.636 kadın profesör bulunmaktadır. Vakıf üniversitelerinde ise 2.483 erkek profesöre karşı 905 kadın profesör çalışmaktadır. Oysa araştırma görevlileri sayısına baktığımızda kadın-erkek sayısının hemen hemen eşit olduğunu görmekteyiz: 23.572 erkek, 23.445 kadın araştırma görevlisi bulunmaktadır. Buna bakarak, kadınların öğretim üyeliğine yükselmesinin önünde engeller olduğu düşünülebileceği gibi, yeni jenerasyon akademisyenler arasında kadın sayısının daha fazla olduğu saptamasında da bulunulabilir. Üniversitelerde kadınların sayıca üstün oldukları tek pozisyonun okutmanlık olduğu görülmektedir. 6.353 kadın okutmana karşılık 3.965 erkek okutman görev yapmaktadır, kadınların sayısı erkeklerin neredeyse iki katıdır. Unvan yükseldikçe kadınlar aleyhine şekillenen tablo, yönetim kademelerindeki kadın sayıları dikkate alındığında da olumsuzdur (Özdemirkıran ve Öner, 2017). Türkiye’deki üniversite rektörlerinin yalnızca %7’si, fakülte dekanlarının %9’unun kadın olduğu görülmektedir. YÖK’ün 20 kişilik yönetim kadrosunda ise yalnızca 2 kadın akademisyenin yer aldığı görülmektedir (Şentürk, 2015).

Unvan yükseldikçe akademideki kadın sayısındaki düşüş, üniversitelerin yönetim kadrolarında kadın akademisyenlerin sayısındaki azlık ve bölgesel farklılıklar hala dikkat çekse de Türkiye’de kadın akademisyenlerin görece lehine olan tablo Uİ alanında da gözlenmektedir. Uİ disiplini giderek kadın akademisyenlerin sayıca ağırlık kazanmaya başladığı bir alan olmasına rağmen

¹ İlgili istatistiklere YÖK’ün resmi internet sitesinden erişilebilir. Bkz. Yüksek Öğretim Bilgi Yönetim Sistemi istatistikleri, <https://istatistik.yok.gov.tr>.

² 2010 yılına ait OECD ülkeleri arasında karşılaştırmalı istatistikler için bkz. <https://www.statista.com/statistics/232898/percentage-of-female-researchers-in-oecd-countries>.

yukarıda da söz edildiği gibi kadın Uİ akademisyenlerinin disipline, özellikle de disiplininin eril diline nasıl yaklaştıkları konusunda yeterli araştırma bulunmamaktadır.

Bu çalışmada, Marmara bölgesindeki üniversitelerde Uİ alanında çalışan kadın akademisyenlerin Uİ disiplininin eril diline ve kadın akademisyenlerin erilleşmesi konusuna bakışları değerlendirilmektedir. Bu çalışmayla mevcut araştırmalardaki boşluğun bir ölçüde doldurulup, kadın akademisyenlerin Uİ disiplininin eril diline bakışları ve kadın akademisyenlerin erilleşmesi meselesine yaklaşımları derinlemesine görüşmelerle incelenerek yeni araştırmalar için bir zemin hazırlama hedefi güdülmektedir.

1. METODOLOJİ

Türkiye'nin en gelişmiş, en çok üniversitenin ve en çok sayıda Uİ bölümü ve Uİ akademisyeninin bulunduğu bölgesi olan Marmara Bölgesi çalışmanın hedef alanı olarak belirlenmiştir. Araştırmada İstanbul başta olmak üzere Marmara Bölgesi'nde bulunan Edirne, Kocaeli, Yalova, Tekirdağ illerindeki üniversitelerde görev yapan ve Uİ alanında çalışan kadın akademisyenlerin görüşleri incelenmiştir.

Bu çalışma daha kapsamlı bir araştırmanın bir parçasıdır ve verileri söz konusu araştırmadan elde edilmiştir.³ Bu kapsamlı araştırmanın metodolojisi çerçevesinde, yarı zamanlı öğretim üyeleri/görevlileri ve araştırma görevlilerinin Türkiye'deki resmi statü ve çalışma koşullarına yönelik belirsizlik ve sorunlar bulunması nedeniyle, çalışmada yalnızca bir üniversitede tam zamanlı çalışan ve öğretim üyesi statüsü olan akademisyenlere odaklanılmıştır (Yardımcı Doçent, Doçent, Profesör). Araştırma yapılan bölgede devlet ve vakıf üniversitelerinde görev yapan toplam 124 kadın Uİ akademisyeni (22 Profesör, 36 Doçent, 66 Yardımcı Doçent) olduğu saptanmıştır. Bu araştırmada 22 kadın Uİ akademisyeni ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bunlardan 9'u yardımcı doçent, 9'u doçent ve 4'ü profesördür. Derinlemesine görüşmeler Aralık 2015-Nisan 2016 tarihleri arasında yapılmıştır.

Uİ disiplininde hâkim olan eril dile kadın Uİ akademisyenlerinin yaklaşımlarının incelenmesi, bu dili değiştirme konusunda bir çaba içinde olup olmadıklarının anlaşılması, böyle bir çabaları varsa nasıl yöntemler uyguladıklarının incelenmesi, Uİ disiplininin Türkiye'de toplumsal cinsiyet açısından değerlendirilmesi sürecinde önemlidir. Benzer araştırmaların ve derinlemesine görüşmelerin ileride erkek Uİ akademisyenleriyle de yapılması ve

³ Yazarların yürüttüğü bu araştırmaya ilişkin bilgiler yazarların kimliğini açıkça ortaya koyacağı için hakem süreci sonuçlanıncaya dek yayın ilkeleri gereğince gizli tutulmaktadır.

Türkiye’de farklı bölgelerdeki üniversitelere de genişletilmesi, hem UI disiplininde hâkim olduğu düşünülen eril dile ilişkin yaklaşımların hem de bölgesel farklılıkların karşılaştırmalı analizlerinin yapılabilmesine de imkân sağlayacaktır.

2. FEMİNİZM, ULUSLARARASI İLİŞKİLERDE FEMİNİST YAKLAŞIMLAR VE ERİL DİL

Feminizm, kadınların toplum içindeki haklarını ve rolünü genişletmeyi öngören, kadın-erkek ayrımcılığına karşı çıkararak kadın ve erkek arasındaki siyasal, ekonomik ve toplumsal eşitliği savunan bir yaklaşımdır (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 5). Feminist hareket ilk olarak 18.yy’ın sonlarında İngiltere’de ortaya çıkmış ve Mary Wollstonecraft tarafından 1792’de yayınlanan *A Vindication of the Rights of Woman* adlı eserle ilk önemli ürününü vermiştir. Bu eserde kadının köle olarak kalmasının nedeninin, kadının hayattaki gerçek amacının erkeğe hizmet olduğunu öğreten toplumsallaşma sürecindeki bozukluk olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle feminizmin en önemli gündeminin kadının eğitilmesi olduğunu vurgulamıştır (Donovan, 2007). Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırılan 19.yy sonu ve 20.yy başlarında etkin olan feminist yaklaşım, kadınların oy kullanma, eğitimde fırsat eşitliği gibi haklardan yararlanmasını talepleri üzerinde durmuştur. 1960’lardan itibaren ABD ve Avrupa ülkelerinde gelişen İkinci Dalga Feminizm ise sadece siyasal haklar üzerinde değil, kadının kültürel ve siyasal konumu üzerinde de durmuştur (Doğan ve Özlük, 2016: 46). 1980’lerin sonlarından günümüze kadar olan dönem ise Üçüncü Dalga Feminizm olarak adlandırılmaktadır. Postmodernizmden de etkilenen bu üçüncü dalgayla kadın hareketi hayatın her alanına ve önceki dalgalardan daha kapsayıcı bir alana yayılmayı amaçlamaktadır.

İkinci Dalga Feminizmin giderek güçlendiği 1970’lerde feminizm, sadece toplumsal ve siyasal hayat üzerinde değil, bilimsel alanda da etkisini göstermeye başlamış, özellikle sosyal bilimlerin kurallarına, tanımlarına, araçlarına ve yöntemlerine yönelik eleştiriler yönelttiği gözlenmiştir (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 6). Eleştirel nitelikli bir teori olan feminizm böylelikle bilgi üretiminin eril yapısına da dikkat çekmiş, kadınların bilim alanına yaptıkları katkıların göz ardı edildiği, bu nedenle bu alanların feminist bakış açısıyla tekrar gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur.

Eril dilin hâkim olduğu sosyal bilim dallarından biri olan UI de farklı feminist yaklaşımlar tarafından sorgulanmış ve eleştirilmiştir. Feminist UI yaklaşımları, disiplinin temelinde erkek bakışının yer aldığını ve alanda kadınların düşüncelerinin yadsındığını ileri sürmekte ve UI’in geleneksel yaklaşımlarını da evrensel ve objektif olmadıkları gerekçesiyle eleştirmektedir (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 3).

Uİ disiplininde paradigma (realizm-liberalizm) ve metot (realizm-neorealizm) tartışmalarının ardından paradigma ve ideolojinin ön plana çıktığı, bireyin toplum ve devlet nezdinde konumunun sorgulandığı üçüncü tartışmanın yaşanmaya başladığı 1980'ler feminist yaklaşımların da Uİ disiplininde yer bulmaya başladığı dönemdir. Özellikle 1980'lerin ortasında şekil almaya başlayan feminist Uİ yaklaşımları 1990'larda disiplin içinde önemli bir tartışma yaratmış ve geleneksel Uİ teorileri ve dili açıkça sorgulanmıştır. Feminist Uİ'in temel amaçlarından biri kadın tecrübesini ön plana çıkararak kadının alanda görünür olmasını sağlamaktır (Tickner ve Sjoberg, 2007: 186).

Feministlerce dile getirilen eleştirilerde iktidarı kullananların erkek olması nedeniyle devlet ve toplum içinde kadının rolünün sınırlı kaldığı ve sosyal bilimlerin her alanında olduğu gibi Uİ'de de kadınların rollerinin dikkate alınmadığı belirtilmektedir. Tür ve Aydın-Koyuncu'nun derlemesiyle, Ann Tickner, Sandra Harding, Cynthia Enloe ve Christine Sylvester gibi alanın öncü isimleri şu soruları yöneltmiştir: Neden devlet ve uluslararası örgütlerin yöneticileri, dış politika karar alıcıları veya askerler genellikle erkektir? Neden dış politika ve askeri alanda kadınlara yeterince yetki verilmemektedir? Feminist Uİ yaklaşımı, savaş, nükleer silahlanma, çevre sorunları, uluslararası terör, enerji sorunu veya Orta Doğu'daki sorunlar, vb. dünyadaki sorunlarla ilgili farklı çözümler üretilebilir mi sorularını sormuştur (2010: 4-5).

Feminist Uİ kapsamında, uluslararası politika ve Uİ teorileri çerçevesinde geliştirilen kavram setleri toplumsal cinsiyet rolleri üzerinden tartışılmıştır. Jean B. Elshtain'ın *Woman and War* (1987) eserinden C. Enloe'nun 1993'te yayınladığı *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War'a*, Tickner'ın Uİ'de realist teorinin önemli isimlerinden H. Morgenthau'nun uluslararası politikayı insan doğası üzerinden ele alarak kadınları uluslararası alanda ikincil konumda tutmasını eleştiren 1994 tarihli makalesinden, C. Sylvester'ın kadın örgütlenmelerinin yaygınlığı üzerinden uluslararası işbirliğini açıklayan yaklaşımına (1994) kadar uzanan ve giderek genişleyen bir yazın çerçevesinde Uİ disiplininde erkek egemen bir bakışın hüküm sürdüğü ve özellikle kuramsal alanda kadının görmezden gelindiği savunulmaktadır.

Özellikle Uİ'in geleneksel kuramlarından biri olan realizmi yoğun bir şekilde eleştiren Feminist Uİ yaklaşımı, devletlerin uluslararası alandaki davranışlarının açıklanabilmesinde devlet içindeki birimlerin de dikkate alınmasını, özellikle toplumsal cinsiyetin bir analiz birimi olarak sürece dahil edilmesini vurgulamaktadır (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 11). Öyle ki analiz düzeyleri konusundaki bu tartışma Feminizm ve Realizmi sıklıkla karşı karşıya getirmiş ve Tickner'ı "sadece anlamıyorsunuz" başlığıyla bu teorik zıtlaşmayı tartıştığı bir makale yazmaya yöneltmiştir (Tickner, 1997).

Tickner'ın bu makalesinin başlığının da işaret ettiği gibi feministlerle Uİ teorisyenleri arasındaki anlaşmazlık feminist Uİ'in konvansiyonel Uİ teorilerinden farklı bir ontolojik ve epistemolojik dünya yaratmasından kaynaklanmaktadır. Basit bir ifadeyle feminist Uİ'in kavram dünyası ve dili farklıdır. Başta savaş, barış, güvenlik gibi Uİ'in başat konularındaki yaklaşımları ciddi şekilde eleştiren feministler, söz konusu alanların salt askeri ve siyasi boyutlarıyla değil, sosyal, kimliksel ve toplumsal cinsiyete dayalı boyutlarıyla da ele alınmaları gerektiğini ısrarla vurgulamışlardır. Uİ teorilerinde liberal-neoliberal paradigmanın ve inşacılığın da analiz düzeyi tartışmalarına bu farklı boyutları dahil ettikleri göz önüne alındığında feminist Uİ'yi farklı kılan, tartıştığı ve değiştirmeye çalıştığı disiplinin eril dilidir.

Erkeğin ve erkekliğe atfedilen unsur ve değerlerin hâkim olduğu bir disiplinin içinde var olmaya çalışan kadın araştırmacılar için disiplinin dili bizatihi bir araştırma ve zaman zaman da bir mücadele alanı haline gelmiştir. Söz konusu mücadele sadece erkek meslektaşlarının hâkimiyetine karşı değildir. Örneğin alanın öncülerinden Ann Tickner da kendi öğrenciliği sırasında nükleer strateji dersinde karşılaştığı ve oldukça yabancılaştırıcı bulduğu dili bizzat kendisinin savaş, barış, silahlanma gibi Uİ disiplininin başat konularını içeren giriş dersinde kullandığını, ancak bu konuların ve dilin kadın öğrenciler üzerindeki olumsuz etkisini fark ettiğini belirtmiştir (Tickner, 1992).

1980'lerin ortalarından itibaren gelişmeye başlayan feminist Uİ'de dil konusu başlarda ön planda olmasa da alan geliştikçe ve diğer sosyal bilim alanlarında (sosyoloji başta olmak üzere) eril dil kullanımına ilişkin eleştirel yapıtlar çoğaldıkça Uİ disiplindeki feminist yaklaşımlar da bundan etkilenmeye başlamışlardır. Nitekim inşacı bir ontolojiyle hareket eden feministler açısından toplumsal cinsiyet de sosyal olarak inşa edilmiş bir unsurdur (Doğan ve Özlük, 2016: 50). Sosyal yaşamın temel unsurlarından biri olan dil de bu inşa sürecinin önemli bir parçasıdır. Sosyal bilimlerde inşacılığın güçlenmesi ve Uİ alanını da A. Wendt'in katkılarıyla etkilemeye başlamasıyla beraber disiplinin dili de kavramlara yüklenen anlamlar üzerinden tartışılmaya başlanmıştır.

Dil üzerine odaklananlar –bunlar yalnızca feministler değildir elbette– uluslararası sistem üzerine bildiklerimizin büyük ölçüde güç sahibi olanlar tarafından yazılanlardan geldiğini vurgulamakta ve kullanılan dilin de bizatihi bir kontrol aracı haline geldiğini ileri sürmektedirler (Walker, 1984). Toplumsal cinsiyet söz konusu olduğunda P. Bourdieu'nün terminolojisiyle “eril tahakkümün” hüküm sürdüğü bir alanda dil meselesinin feminist çalışmaları etkilemesi kaçınılmazdır (Bourdieu, 1998).

Her ne kadar feminist Uİ'de başlı başına bir araştırma alanı oluşturmamış

olsa da genel olarak feminist yazında dil meselesi hayli incelenmiştir. W. Martyna'nın 1983 tarihli *Beyond the He/Man Approach*'unda "eşit haklar, eşit sözler" söylemiyle ateşlenen dilin içeriğindeki cinsiyetçilikle mücadele MacKay (1983) tarafından izlenmiştir. D. Graddol ve J. Swann dilin içeriğindeki cinsiyetçiliğin kelimelere yüklenen anlamlar üzerinden geliştiğini öne sürerken (Graddol ve Swann, 1989), feminist dil teorisi yazınının önemli isimlerinden Robin Lakoff kadınlar hakkında kullanılan ve kadınların da kullanmaya zorlandıkları dilin büyük ölçüde kültürel önyargıları yansıttığını savunmaktadır (Lakoff, 1975). Lakoff'un çalışmalarını bir adım öteye taşıyarak W. O'Barr ve Atkins (1998), Lakoff'un kadın dili olarak tanımladığı dilin sadece kadınlarla sınırlı tutulamayacağını ve bu dili nitelendirirken "güçsüzlüğün dili" ifadesinin yerinde olacağını vurgulamışlardır.

J. Scott (1999), toplumsal cinsiyeti cinsiyetler arası algılanan farklılıklara dayanan sosyal ilişkilerin temel bir unsuru olarak tanımlar ve toplumsal cinsiyetin aslında güç ilişkilerinin bir uzantısı olduğunu ifade eder. Cinsiyet toplumsal düzenin oluşmasında merkezi bir rol oynamış ve kadın-erkek arasında aslında objektif olarak doğrulanamayan bir güç ilişkisi yaratmıştır. Scott'a göre bu güç ilişkisi bir takım normatif kavram setleri ve sembollerin anlamları üzerinden şekillenmektedir. Söz konusu kavramlar genellikle birbirine koşut gibi sunulan ve ikili bir kavramsallaştırma üzerine inşa edilen olgulara dayanmaktadır. Bu ikilik genellikle kadın-erkek arasında olduğu söylenen farklılıklara dayandırılmaktadır.

Feminist Uİ'de bu durum özellikle post yapısalcılar tarafından ele alınmış ve dil içine "kodlanmış" anlamlar üzerine odaklanmışlardır. Gerçeği anlamada dil kullanımının belirgin bir etkisinin olduğunu ileri sürmekte olan post yapısalcı feministler güçlü/zayıf, kamu/özel, rasyonel/duygusal gibi dilsel yapıların erilliğin dışılık üzerindeki yetkisine hizmet ettiğini belirtmektedirler. Uluslararası ilişkilerde de yurttaş/yurttaş olmayan, düzen/anarşi, gelişmiş/gelişmemiş gibi yapıların dünyanın nasıl dilsel olarak bölündüğüne ilişkin önemli veriler olduğunu söylemektedirler (Tür ve Aydın Koyuncu, 2010: 17).

Tüm feminist yaklaşımların ortak amacı kadının ikincil durumunu anlamaya çalışmaktır. Aralarında farklar ise kadının ikincil konumunun sebepleri ve analizi açısından görülmektedir (Doğan ve Özlük, 2016: 51). Dil ya da bu makalede kullanılan biçimiyle eril dil de bu ikincil konumun analizinde bir parametre, bir analiz aracı olarak ele alınmıştır. B. Şimşek'in (2006) ifadesiyle erkeği norm olarak kabul eden bir anlayış içinde, normdan farklı olanı yani kadın kategorisine gireni belirtme eğilimi dildeki cinsiyetçilik ile özdeşleşmektedir. Aşağıda dildeki cinsiyetçi yaklaşımın Türkiye'de Uİ alanında

çalışan kadın akademisyenler tarafından nasıl anlaşıldığı, günlük yaşamlarına nasıl yansıdığı ve disiplinde hâkim olan eril dili değiştirme konusunda bir çaba içinde olup olmadıkları varsa nasıl bir çaba içinde oldukları incelenecektir.

3. TÜRKİYE'DE KADIN Uİ AKADEMİSYENLERİNİN Uİ DİSİPLİNİNİN DİLİNE BAKIŞLARI

Türkiye’de kadın Uİ akademisyenlerin Uİ disiplini içindeki konumları konusunda görüşmecilerin olumlu yaklaşımlarına rağmen Uİ disiplininin hala erkek egemen olduğunu ve özellikle büyük şehirler dışındaki üniversitelerde çalışan kadın akademisyenlerin hem sayılarının hem de etkinliğinin sınırlı kaldığını düşünmektedirler. Kadınların teori ve yöntem konusunda erkeklere kıyasla geri planda kaldıklarından yakınan kadın akademisyenler, tıpkı Tickner’ın (2005) ya da Tessler ve Warriner’in (1997) ABD ve diğer ülkelerde yaptıkları kadınların ikinci planda kalmaya zorlanan konumlarına ilişkin saptamalarının Türkiye özelinde de geçerli olduğuna işaret etmektedirler. Konu seçimlerinde de toplumsal cinsiyetin etkili olduğu görülmektedir (Özdemirkıran ve Öner, 2017). Bu duruma ilişkin görüşmecilerden biri şunları belirtmiştir:

“Kadınların çok paradigma değişikliğine götürecek, çok tartışma yaratan yayınlara imza atmadıklarını görüyorum. Genellikle erkeklerin dünyası... terör, vb konularda kadınların geri planda kaldığını görüyorum. Bunu aşan kadınlar vardır ama Uİ’in aslında daha çok bir erkek disiplini olduğunu düşünüyorum” (Doç., 9. Görüşmeci, İstanbul).

Burada görüşmecinin Uİ disiplininde hâkim olan eril dili ve erkek egemen yapıyı kabullendiği görülmektedir. Genel duruma ilişkin bu değerlendirme çalışma alanlarının seçimi konusuna da yansımaktadır. Yapılan görüşmelerde sıklıkla Uİ disiplini içinde toplumsal cinsiyetin etkisinin olduğu görüşmeciler tarafından vurgulanmıştır:

“Uİ’de kadın akademisyenler büyük oranda belirli alanlarda, toplumsal cinsiyet farkı var, mesela Avrupa Birliği (AB) çalışanlar arasında çok kadın var, kurumlar, uluslararası örgütler, inşacılık, siyaset teorisi kadınların alanı gibi, güvenlik, savaş, ordu, çatışma, realizm çalışan daha çok erkekler. Türkiye’ye özel bir şey değil, toplumsal cinsiyetle çalıştığın alan arasında bir bağlantı oluyor. Kadınlar, kurumlar, işbirlikçi alanları tercih ediyorlar, erkekler daha çok savaş, güvenlik” (Doç., 15. Görüşmeci, İstanbul).

Feminist Uİ yazınının sıklıkla vurguladığı doğrultuda, özel olarak feminist Uİ alanında çalışmıyor olsalar da görüşmecilerin genelde Uİ disiplininde realizmin ve dolayısıyla eril dilin hâkim olduğunu düşündükleri görülmüştür. Görüşmecilerden biri şunları belirtmiştir:

“Geçmişte bu daha fazlaydı, ben okurken realizm daha baskın bir paradigmaydı, diğer teoriler birer paragraf okutularak geçirdi ama şu anda lisans öğrencisi olanlar için bunun daha farklı olduğunu görüyorum. Constructivism (inşacılık), vb. birçok teorik çerçeve geldi, realizm yine önemli, ama o eski baskınlığı kalmadı” (Doç., 9. Görüşmeci).

“Post-pozitivist teorileri çalışan biri olarak bununla ilgili bir sunum yapmaya gittiğimde bir hocam şöyle demişti ‘post-pozitivist teorilerle çok fazla uğraşma çünkü bunlar Uİ alanında çok kabul görmez, doçentliğe gireceksin senin için iyi olmaz’, bu olayı özetliyor bence. Uİ alanında hala realizm hâkim. Realist dil zaten eşittir erkek egemen dil” (Yrd. Doç., 8. Görüşmeci).

Yukarıdaki görüşmecilerin ifadelerinde de görüldüğü gibi giderek realizm dışında farklı teorilerin de Uİ disiplini içinde daha fazla yer bulmasıyla Uİ disiplininde hâkim olan eril dilin bir ölçüde de olsa dönüşebileceği, ancak Uİ’de hâkim yaklaşımın halen realizm olduğu ve bunun da hâkim olan eril dilin devamına katkıda bulunduğu görülmektedir. Başka bir görüşmeci, dil meselesinin sadece Uİ’ye özgü bir durum olmadığını, dili oluşturan temel unsurların tıpkı yukarıda değinildiği gibi toplumsal yaşamın ve toplumsal yaşamın bir uzantısı olan bilim dünyasının genel yapısına ilişkin olduğuna dikkat çekmiştir:

“Eczacılığın da dili eril. O yüzden Uİ’in çok büyük bir farkı olduğunu düşünmüyorum. Türkiye’deki Uİ’de genelde çatışma, devlet, realist akımlar, yani barış olasılığının değil de savaş olasılığının merak uyandırdığı bir toplumuz. İçeriği bakımından mesleğinizin algılanışı da zaten çatışma üzerinden ve çatışma erkeğe yakıştırılan bir kavram. Bu bakış açısının devamı olarak eril bir alan” (Prof. , 16. görüşmeci).

Bu görüşmecinin de ifade ettiği gibi Uİ disiplininde hâkim olan eril dil sadece bu disipline özgü bir durum değildir, farklı disiplinlerde de genellikle eril dilin hâkim olduğu görülmektedir. Bu genel durumu vurgulayan pek çok görüşmeci bulunmaktadır. Uİ’de hâkim olan eril dilin genel olarak erkek egemen yapının bir parçası olduğunu ve bu dilin siyasetin, özellikle de Türkiye’deki siyaset anlayışının bir sonucu olarak yerleştiğini ifade etmektedirler.

“Uİ disiplininin dilini çok eril buluyorum. Zaten siyaset eril bir alan, feminist akademisyenlerin yapmak istediği şey bu eril alanı biraz değiştirmektir” (Yrd. Doç., 4. Görüşmeci).

“Dil çok eril, siyaset yapan Türkiye’de erkekleşmek zorunda kalıyorsa Türkiye’de seni ona doğru itiyor şartlar, sen kadın kimliğiyle siyasette kalmak için çabalıyorsan en iyi ihtimalle alabileceğin pozisyon aileden sorumlu bakanlık. Kadın savunma bakanımız yok, siyaset dünyası o kadar erkek ki, bir kadının bu işi çok da düzgün yapabileceğine, her

şeyin bu kadar sert olmayabileceğine dair inancı yok. Sorsak siyasetçilere hangi partiden olursa olsun savunma bakanı kadın olur mu olmaz derler, çünkü biz çok zor bir coğrafyadayız. Bunun yansımaları akademide de var.” (Yrd. Doç., 10. Görüşmeci).

“Dışişlerine baktığımızda eskiden çok erildi, diplomatların çoğu, büyükelçilerin çoğu erkek, son dönemde neyse ki bizi çok iyi şekilde temsil eden kadın diplomatlarımız da var” (Yrd. Doç., 11. Görüşmeci).

Yukarıda görüşmecilerin ifade ettiği gibi Türkiye’de siyasette, diplomaside hâkim olan erkek egemen yapı ve eril dil toplumda pek çok farklı alana yansıdığı gibi akademik dünyaya da yansımaktadır. Siyaset bilimi ile de çok yakın bir alan olan Uİ disiplini de bu eril dilin hâkimiyeti görülmektedir.

1990’ların başlarından itibaren feminizmin sadece kadın sorunlarının uluslararası alanda ifade edilmesiyle ilgilenmediği, Uİ’deki temel kavram ve kuramları da sorgulamaya başladığı görülmektedir.

Güvenlik dışında daha farklı konular üzerine çalışan görüşmeciler eril dilin yansımaları olarak Uİ disiplini içinde yer alan kendi çalışma alanlarına bazı erkek meslektaşları tarafından küçümseyici bakışla karşılaşabildiklerini belirtmişlerdir. Erkeklerin daha güvenlik, strateji çalışırken kadınların daha çok barış, çevre vb. *low politics* konularını çalışma eğiliminde olduğu ancak bu konuların da özellikle daha kıdemli olan erkek akademisyenler tarafından küçümsendiğini belirtmişlerdir. Hatta bu algının yüksek lisans veya doktora öğrencilerinin konu seçimlerinde de etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden biri şunları vurgulamıştır:

“Ben çevre çalışan biri olarak, ne çalışıyorsunuz dendiğinde özellikle kıdemli hocaların olduğu toplantılarda, çevre politikaları, iklim değişikliği üstüne çalışıyorum dediğim zaman, evladım daha şöyle elle tutulur bir şey üstüne odaklansaydın diyor akademik sohbetlerde. Kadın konusu da işsiz güçsüz tayfasının kafayı yorduğu işler gibi algılanıyor. Güvenlik konusu çalışamayacak kapasitede olanlar, çünkü strateji ciddi bir zeka gerektirir, erkeklerde daha çok vardır, bizde pek yoktur, kadın duygusaldır, hemen savaş olmasın der nasıl strateji yapacak gibi algılanıyor. İnatla çalıştığım konudan vazgeçmiyorum... Uİ’de bazı politika alanlarının maskülen bir havaya sokulması ve onlara üstünlük verilmesi diğerlerinin onun gölgesi altında kalmış, ezik bir politika alanı gibi görülmesi çalışılmasını da engelliyor. Mesela tez yazmak isteyen öğrenciye, çevre yaz deyince yok hocam ben güvenlik yazacağım diyor. Uİ’de kadın daha barışçıl konularda çalışmak istiyor veya barışı getirecek politikaların üretiminde aktif olmak istiyor. Erkek küçük yaşta eline oyuncak silah verilen o silahı çocukluğundaki gibi kurguladığı şeyleri herhalde büyüyünce daha çok tahayyül edebiliyor. Erkekler savaşı çok daha rahat konuşuyorlar ve daha rahat kurguluyorlar kadınlara oranla. Erkek dünyası içinde Merkel’ler

Thatcher'lar var. Onlar da maskülen davranıyor ve düşünüyorlar. BM toplantısında eşit sayıda kadın olsa kararlarda bir farklılık olur muydu diye soruyorum derste, bakanlar arasında eşit sayıda kadın olsa acaba yoksullara yardım, eğitimin bütün çocuklara ulaştırılması gibi konularda ülkelerde ileri doğru daha rahat adım atabilirler miydi? Ülkelerin sahip olduğu kaynaklar daha barışçıl şekilde kullanılabilir miydi diye sorguluyorum. O noktada çoğu öğrenci evet diyor. Kadınlar olsaydı belki daha adil, daha zayıfı koruyan, daha barışçıl politikalar üretilebilirdi diyorlar. Maalesef Avrupa'daki kurumlarda, hükümetlerde dahi tam bir cinsiyet eşitliği görmüyoruz temsiliyet anlamında” (Yrd. Doç., 19. Görüşmeci).

Yukarıdaki görüşmecinin de vurguladığı gibi güvenlik ve strateji üstüne yapılan çalışmaların Uİ disiplini içinde daha ön planda olan konular olarak görüldüğü ve bunların da daha çok erkek akademisyenler tarafından çalışılan konular olduğu, Uİ disiplini içindeki diğer çalışma alanlarının ise daha ikincil bir öneme sahipmiş algısının yaygın olduğu kanısı bazı görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir.

Uİ disiplini içinde *low politics* konularının son yıllarda Türkiye’de de çok daha ön plana çıkmasına rağmen, Türkiye’de Marmara bölgesi özelinde yaptığımız bu araştırma da göstermektedir ki hala çalışma konuları açısından toplumsal cinsiyetin yansımaları görülmektedir ve halen *low politics* alanlarının daha çok kadın Uİ akademisyenler tarafından çalışıldığı ve ikincil öneme sahip olduğu algısı da Uİ disiplini içindeki erilliğin ve eril dilin hâkimiyetinin yansımalarındandır. Örneğin bir görüşmeci güvenlik çalışmaları alanında erkek akademisyenlerin baskın rolü üzerinde durmuştur:

“Kendisine güvenlikçi diyen çok fazla erkek var, kadınlarda güvenlikçi lafını pek duymuyorum, Uİ’leri, AB’ci, güvenlik çalışmaları yapsalar da bunu söylemiyorlar, erkekler ise bunu biraz gururla söylüyorlar. İsim yapmış, yer edinmiş, yönetici olmuş kişilerde, bölüm başkanlarında erilleşmiş bir dil görüyoruz. Güvenlik çalışan çok kadın yok Türkiye’de, bilinen üç, beş kişi var... onlar da daha eril kişiler” (Yrd. Doç., 17. Görüşmeci).

Söz konusu çalışma alanlarındaki erkek egemen durum ve dil sadece disiplinin kavram setlerini, akademik üretimi etkilemekle kalmamakta, Uİ alanında çalışan kadın akademisyenlerin akademik organizasyonlarda yer bulmalarını ya da akademik pozisyonlara seçilmelerini de etkilemektedir. Bir görüşmecinin dikkat çektiği gibi bu etki çoğu zaman çoğumuzun fark etmeden kabullendiği bir doğallıkla yaşanmaktadır:

“Konferansların düzenlenme tarihi... American Political Science Association (APSA) geleneksel olarak Ağustos’un son haftası Eylül’ün ilk haftası yapılıyor. 1 Eylül okulların açıldığı zaman ABD’de de. APSA zaten başından beri çok erkek egemen bir kurum olduğu için

geleneksel olarak bu tarihi belirlemişler. Gelen adamlar için okulların açılması pek bir şey demek değil, o yüzden de tarihi değiştirmediler, fakat APSA'da artık çocuk bakımı yerleri var, International Studies Association (ISA)'da da var ama küçük çocuğu olanlar için. Konferans boyunca kreş artık European International Studies Association (EISA), ISA, APSA hepsi yapıyor, 2007 civarında başladılar. Okul çağında olan bir çocuğun yoksa gitmek kolay, okul çağındaysa değil. Bu da eril dilin bir yansıması, alanın hiçbir konferansının 'çocuk ve aile yanlısı' olmaması. Post-doc pozisyonlarında da ağırlıklı bekar erkek başvuracakmış gibi düzenlendiği görülmektedir, taşınma sorunu yok, bütün pozisyonlar, bu alandaki konferans tarihleri, düzenleri, iş mülahakatları düzenlemeleri hepsi karşısındakinin bekar bir erkek olduğu üzerine kurgulanmış. Bu da ciddi bir bariyer çünkü eğer mülahakata gidemezsen zaten işi alamazsın.” (Prof., 21. görüşmeci).

Yukarıdaki görüşmecinin de vurguladığı gibi Uİ disiplinde hâkim olan erkek egemen yapı ve eril dil sadece teorik ve kavramsal çerçevede değil, düzenlenen uluslararası konferanslar, *post-doc* pozisyonları vb. alanla ilgili pek çok organizasyona da yansımaktadır. Kadın Uİ akademisyenlerinin uluslararası konferanslara erkeklere göre daha zor katılabilmeleri, *post-doc* vb. önemli uluslararası akademik pozisyonlarda daha zor yer bulabilmeleri de hâkim olan eril dilin devamına katkı sağlamaktadır. Bu fark etmeden yaşanan kabullenme hali kimi görüşmeciler tarafından eleştiriyile ele alınmıştır. Öyle ki erilliğin bilinçli ya da bilinçsiz kabulü erkek tahakkümünü kabul etmek ve zaten erkek egemen bir dille kuşatılmış disiplinin mevcut dilini yeniden üretmekle sonuçlanmaktadır. Yukarıda A. Tickner'in kişisel sorgulamasından söz ederken vurguladığımız gibi 1980'lerin ortasından itibaren feminist Uİ, disiplindeki kadının ikincil konumuna çare aramaya uğraşsa da disiplinin içinde kendini var etme mücadelesi içinde olan kadınlar bazen disiplinin egemen dilini yeniden ürettiklerinin farkına bile varamamaktadırlar.

“Bu eril dilin gelişmesine kadınların da katkıda bulunduğunu düşünüyorum, erkekleri de çok fazla suçlamamak lazım bu anlamda, birçoğumuz, sistemin parçası olabilmek için daha erkek gibi davranarak ve erkek diliyle konuşarak sistemde yer almamızın mümkün olabileceği düşüncesiyle yetişmiş olduğumuz için bu eril dilin varlığına ve devamına biz de katkı sağlıyoruz aslında. Bu eril dili değiştirmek için de çok fazla bir çaba sarf ettiğimizi düşünmüyorum. Eril dili kullanmanın aslında erkek akademisyenlerle ortak dil üzerinden bir aidiyet yaratmak üzerinden olduğunu düşünüyorum. Sadece çalışma alanları açısından değil, ben de varım demenin yolunun bu olduğu öğretiliyor bize aslında. Eril dili değiştirmek için kendi adıma çok fazla çaba sarf ettiğimi, hatta bu konuyu çok fazla kafama taktığımı da söyleyemeyeceğim. Bunu öz-eleştiri olarak da söylüyorum.” (Prof., 22. Görüşmeci).

“Kadınlarımızın dili de eril, güvenlikçi, stratejik, savaşçı. O kadar şartlanmış bir toplumuz ki erillik konusunda eril kadınlar toplumuyuz bir yerde” (Prof., 7. Görüşmeci).

Toplumda, siyasette, diplomaside ve Uİ disiplini içinde hâkim olan eril dili kadın Uİ akademisyenlerinin sorguladıkları ve bu dili değiştirmek için bazılarının bireysel çabalar içinde olduğu ama henüz ortak bir söylem ve yaklaşım geliştirememiş oldukları görülmektedir. Söz konusu dönüşüm ihtiyacı ve bu ihtiyacı karşılamaya yönelik irade kadın akademisyenlerin akademik üretimlerinden ziyade sınıfta ortaya çıkmaktadır. Görüşmecilerin toplumsal cinsiyet konusundaki duyarlılıkları, kullandıkları dil konusunda hassasiyetleri aracılığıyla bu dili en azından derslerinde değiştirme çabası içinde oldukları görülmektedir. Uİ’de hâkim olduğu düşünülen eril dili değiştirme konusunda istekli olan bir görüşmeci şunları belirtmiştir:

“Bu dili değiştirmek için bir şeyler yapmak istiyorum. Hem olduğum yerlerde dile getiriyorum, hem de tez konumdan ayrı olarak kadın çalışmalarında şiddete odaklanıp mevcut dili tekrar üretmeden bir şeyler yapmaya çalışıyorum. Toplumsal yapıların dış politikada görüşleri etkilemesi, erkek egemen toplumun siyasetin dilini de etkilemesi bunların birbirinden ayrılamaz şeyler olduğunu düşünüyorum.” (Yrd. Doç., 4. Görüşmeci).

“Uİ teorisi dersi veriyorum, bu derste öğrencilere post pozitivist teorileri tanıtıyorum. Bunlar üstünden analizler yaptırmaya çalışıyorum yani o realist bakış açısından gerçeğin aslında gerçeklik olmayabileceğini, farklı gerçeklikler olabileceğini öğrencilere vermeye çalışıyorum. Hele sosyal bilimlerde böyle bir gerçekliğin olamayacağını bilirlerse çok daha eleştirel bir nesil olur. Yazılarımda da az çok ifade etmeye çalışıyorum tabi... İnşacı (constructivist) bir dil kullanıyorum.” (Yrd. Doç., 8. Görüşmeci).

“Uluslararası güvenlik dersi veriyorum, realist bir perspektiften dersi vermemeye çalışıyorum. Yeni güvenlik dediğimizde her şeyi anlatmak mümkün değil, seçme konular anlatıyorum tercihim güvenikleştirme, eleştirel güvenlik ve feminist güvenlik oluyor. Savaşta ölenlerin çoğunluğunun, savaşta suçlardan mağdur olanların kadın olması, feminist çalışmaların özellikle buna ağırlık vermesi, sadece şiddet anlamında değil kadının karşılaştığı her türlü sorunun da bir güvenlik sorunu olarak algılanabileceği, mesela namus cinayetlerini okutmaya çalışıyorum. Ortadoğu’da güvenliği tartışırken, ordaki kadın, taşlanan kadınlar... Bunu kendimce yapabildiğim tek yer burası, kitlem de öğrenciler.” (Doç., 20. Görüşmeci).

Görüşmecilerin ifadelerinden de anlaşılacağı gibi pek çok kadın Uİ akademisyeni realizme alternatif yaklaşımları derslerinde vurgulayarak, derslerinde feminist güvenlik anlayışı vb. çok daha kapsamlı bir anlayışla güvenliği anlatarak özellikle dersleri aracılığıyla bireysel çabalarla Uİ disiplini

içinde hâkim olan realist yaklaşımı ve eril dilin hâkimiyetini kırmaya çalışmaktadır. Kadın akademisyenler disiplinin eril dilinin dönüşümünün toplumsal dönüşümle mümkün olabileceğine inandıkları görülmektedir. Türkiye gibi erkek egemen bir yapının hâkim olduğu bir toplumda “sınıftaki feminist çaba”, bir başka deyişle Uİ’deki feminist sorgulamanın geniş ve genç bir kitleye - öğrencilere- ulaştırılması arzusu görüşülen kadın akademisyenler tarafından daha anlamlı, etkili ve uygulanabilir bulunmaktadır.

“Öğrencilerle iletişimde bu eril dili değiştirmeye çalışmak, sadece akademik çalışmalarda değil genel olarak disiplini değiştirirken eğitim öğretimi de değiştirmeye çalışmak gerekiyor. Gelecek jenerasyonlar için, kadın erkek eşitliğine dayanan dili kullanmaya çalışıyorum, kullanılmadığı zaman öğrencilerim tarafından, onu düzeltmeye çalışıyorum. Erkek öğrenci bir kadın öğrenciyle ilgili böyle bir dil kullanırsa sınıfta onu uyarmak gibi. Çevremde gitgide feminizm çalışmalarına odaklanmaya çalışan bir grup var... daha önce bu konuyla hiç ilgilenmemiş insanlar. Bu yeni bir trend olarak şu anda sanırım yükselişe geçti.” (Yrd. Doç., 17. Görüşmeci).

“Masterda uluslararası güvenlik dersi veriyorum, güvenliğin toplumsal cinsiyetlendirilmesi anlatıyorum. Genellikle bu dersleri kadın erkek büyük bir sessizlikle izliyorlar tartışmaya katılmıyorlar, hemen defansif oluyor özellikle erkekler, kadınlar daha çok dahil oluyor, soru soruyor. Uluslararası güvenlik olunca, silahlar, vb. şeyler anlatıyorum, ben tabi bir kadımm, süslü, makyajlı; öğrencilerim bana bu anlattıklarınız size pek yakışmıyor dediler. Bunu çok söylüyorlar. ‘Siz böyle silahlardan falan bahsedince bize bir gülme geliyor’ diyen oldu. Benim hoşuma gidiyor. Toplumsal cinsiyete bakışta değişiklik en zor olan şeylerden birisi. Toplumsal cinsiyet eşitliğinin ve kadınların içine alınmasının Uİ’lerin çatışmacı yanını çok azaltacağını düşünüyorum.” (Doç., 15. Görüşmeci).

Sadece Uİ disiplininde değil, siyasette ve toplumsal yapıda da hâkim olan eril dili değiştirme çabası, Türkiye’deki kadın Uİ akademisyenlerini artan oranda feminist Uİ alanında araştırma ve çalışmalar yapma konusunda heveslendirmektedir. Kendi asıl çalışma alanlarını bırakmadan, erkeklerle rekabet etmek durumunda olmaları sebebiyle Uİ’in başat konularını terk etmeden, ikincil bir çalışma ya da en azından okuma alanı olarak feminist Uİ’e ilgi duymakta, hiç olmazsa eril dilin kullanımını çalışma alanları ne olursa olsun azaltma yönünde çaba sarf etmektedirler.

“Ben bilim adamı demem bilim insanı derim. Derste de onu kullanmaya gayret ediyorum. Derslerimde daha eleştirel yaklaşım özellikle örneklerimi daha kadın örnekleri üstünden vermeye çalışıyorum çoğu zaman. Mümkün olduğunca dili kullanırken bir farkındalık yaratmaya çalışıyorum. Sosyal medyayı kullanırken de.” (Doç., 12. Görüşmeci).

“Kadın erkek eşitliği gibi değerleri, AB üzerine de çalıştığım için mümkün olduğu kadar derslere entegre etmeye çalışıyorum, genelde iş adamı deniyor, iş insanı demeye çalışıyorum. C20 çerçevesinde cinsiyet eşitliği grubu vardı, orda bazı çalışmalarımız oldu.” (Doç., 6. Görüşmeci).

Burada da görüldüğü gibi bazı görüşmecilerin özellikle derslerinde eril dili kullanmama konusunda özen gösterdiği, bu konudaki hassasiyetlerini derslerinde öğrencileriyle iletişime de yansıtıkları görülmektedir.

Bazı görüşmeciler ise çalıştıkları alanlar açısından daha çok erkeklerin çalıştığı konulara eğilerek Uİ'deki eril dili en azından daha nötr hale getirmeye çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Görüşmecilerden biri şunları belirtmiştir:

“Bir dönem çalıştığım AB çalışmaları, işbirliği, barış, bunları hep kadın akademisyenler çalışıyordu, çatışma, savaş kuramları bunları erkekler çalışıyordu. Sanıyorum strateji, güvenlik konusuna ilk el atan kadınlardan biri oldum, bunu erkek alandan belki alarak bu yolu zorlamış oldum. Ben kendi adıma ayrımcılık yapmayan bir dil kullanmayı tercih ederim. Onun dışında tek yaptığım erkeklere özgü alanı kaplamaya çalışmanın dışında bir şey yok.” (Prof., 16. Görüşmeci).

Görüşülen kadın akademisyenler Uİ disiplininde hâkim olan dilin eril dil olduğu hususunda çoğunlukla mutabık oldukları görülmektedir ancak görüşmecilerden yalnızca bir tanesi Uİ disiplininin dilini eril bulmadığını ifade etmiştir:

“Ben çok eril bir dili olduğumu düşünmüyorum. Devlete ‘she’ diyen bir Uİ disiplini ne kadar eril olabilir ki. Feminist literatürün bunu biraz fazla ajite ettiğini düşünüyorum. Feministler kendilerine alan açabilmek açısından bunu bir çalışma konusu olarak seçmiş bile olabilirler diye düşünüyorum.” (Doç., 1. Görüşmeci).

Görüşmecilerden birinin Uİ disiplininin dilini net olarak eril bulmadığını ve feminist bakış açısının bu konuyu abarttığını ileri sürmesine rağmen, feminist yaklaşımın Uİ'nin eril dilini vurgulaması, eleştirmesi, Uİ disiplininin çalışma konularını genişletme açısından önemli ve dönüştürücü katkıları olduğu görülmektedir. Dünyada 1980'lerle kendini gösteren feminist Uİ bu araştırmanın bize gösterdiği kadarıyla Türkiye'de Uİ disiplininin eril dilinin sorgulanmasında etkili olmuştur. Türkiye ve bu araştırmadaki Marmara Bölgesi özelinde de Uİ disiplininin eril dili konusunda duyarlılığın kadın Uİ akademisyenleri arasında giderek arttığı, hatta kadın çalışmaları ve feminist Uİ yaklaşımlarının çok daha fazla kadın Uİ akademisyeni tarafından bir ilgi alanı olarak görülmeye başladığı anlaşılmaktadır.

4. TÜRKİYE’DE KADIN Uİ AKADEMİSYENLERİNİN, KADIN Uİ AKADEMİSYENLERİNİN ERİLLEŞMESİ KONUSUNA BAKIŞLARI

Kadın Uİ akademisyenlerine, kadın Uİ akademisyenlerinin erilleşmesi konusu sorulduğunda görüşmecilerden bir kısmı kadın Uİ akademisyenlerinin buldukları ortama uyum sağlamak için erilleştiklerini belirtmiştir.

“Evet kesinlikle Uİ alanında kadın akademisyenlerin erilleştiğini düşünüyorum. Kadın olmak beraberinde kadın bilincini getiriyor. Eğer siz böyle bir toplumda varolmaya, para kazanmaya çalışıyorsanız çoğu insan bir şeyleri sorgulamadan mevcut olanı kabul edip onun üstüne üretmek durumunda hissediyor. Uİ’deki eril dili kullanmadan bir yerlere gelmek sözünüze geçirmek veya dinlenir hale gelmek pek mümkün olmuyor.” (Yrd. Doç., 4. Görüşmeci).

Yapılan görüşmelerde makyaj ve kıyafet gibi cinsel kimliği yansıtan konularda kadın Uİ akademisyenlerinin akademik hayatta çok daha hassas davranabildiği saptanmıştır. Kadınlar dış görünüşlerini mümkün olduğunca erkeklerin dünyasına “uyumlu” hale getirme kaygısı taşımaktadırlar. Öte yandan görüşmecilerin çoğu bu durumu doğrudan bir “erilleşme” hali yerine günlük yaşantılarını kolaylaştıran pratik nedenlerle açıklamaktadır:

“Bence erilleşiyoruz ya da cinsiyetsizleşiyor muyuz acaba? Dış görünüşten ziyade konuşma, başa çıkma, örneğin dün yönetim kurulu vardı, fark ediyorum kendimi devamlı bir kalkanım var, gerçi o kalkan erkeklere yönelikten ziyade, genelde ortama yönelik bunun içinde bir kadın da olabilir. Ben erilleştikimizi düşünüyorum. Okula giderken derslere girerken bir kırmızı ruj sürmüyoruz. Ruj çok ciddi bir dişilik sembolüdür. Ben çok dikkat ediyorum giyim kuşamıma, aynanın karşısına geçiyoruz, acaba bu uygun mu diyoruz.” (Doç., 13. Görüşmeci).

“Sırt çantalarıyla dolaşıyoruz, onlarca tez taşıyoruz, yani erilleşmek adına değil, rahat etmek adına yaptığımız şeyler de var... bir sürü yere koşturup durduğumuz için her gün saçımızı yaptıramıyoruz.” (Prof., 22. Görüşmeci)

Başka bir görüşmeci de kadının akademisyen bile olsa evde ondan beklenen rolleri olduğunu, diğer yandan çalışma hayatında ise erilleşmek durumunda kaldığını belirtmiştir:

“Kadın Uİ akademisyenleri erilleşiyorlar, erilleşmeden sözünü dinletemiyorsun, kendini çok fazla ciddiye aldırılmıyorsun, sistem daha çok erkeğe göre kurgulanmış, erkek sabahtan akşama çok rahat çalışabilir, evi veya herhangi bir sorumluluğu varsa onları düşünmek zorunda değil ama kadına verilen rol daha farklı, evin temizliği, alışverişi, gelişmekte olan toplumlarda bu roller kadına veriliyor. Kadın bu eril dünyanın içinde ayakta kalabilmek için geceleri bulaşık yıkayıp yemek yapmak pahasına erkek dünyasına ayak uydurmak

zorunda kalıyor. Erkeklerle eşit pozisyonda çalışabilmek ve o hayatta onlarla eşit kalabilmek için kadınlar kendilerini paralıyorlar ve bu esnada da erilleşiyorlar aslında.” (Yrd. Doç., 19. Görüşmeci).

Özetle kadınların erilleşmesinde toplumsal cinsiyet rollerinin üzerlerinde yarattığı baskı ve erkeklerle mücadele ederken erkek egemen dünyanın kurallarını uygulama zorunluluğunun, içinde faaliyet gösterdikleri disiplinin eril yapısı ve hâkim olan eril dilden çok daha etkili olduğu görülmektedir. Kimi akademik ortamlar, üniversitelerin kurumsal kimlikleri, kadın-erkek eşitliğine yaklaşımları, akademisyen sayılarındaki denge gibi hususlar dikkate alındığında kadın akademisyenlere görece olumlu koşullar sağlarken, ülkedeki akademik kurumların pek çoğunda kadın akademisyenlerin erkeklerin koyduğu eril kurallar çerçevesinde davranmaya mecbur kaldığı görülmektedir.

Diğer yandan başka görüşmeciler de kadın akademisyenlerin erilleşmesinin çalıştıkları ortamla ilgili olduğunu vurgulamıştır:

“Biraz içinde bulunduğum çalışma ortamıyla da ilgili, mesela bizim çalışma ortamımız bizi erilleşmeye zorlamayan bir ortam.” (Doç., 12. Görüşmeci).

“Harp akademilerinde ders verenler özellikle, onların çok erkeksi davrandıklarını biliyorum, herhalde sözlerini dinletebilmek için oluyordur.” (Yrd. Doç., 3. Görüşmeci).

Bazı görüşmeciler, bu erkek egemen çalışma koşullarına uyum sağlama sürecinin, özel yaşamlarında da karakterlerinde dönüşüme sebep olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin görüşmecilerden biri akademik hayatta zamanla nasıl daha ciddi ve mesafeli hale geldiğini ve mütevazı olmaması gerektiğini öğrendiğini belirtmiştir:

“Ben esprili, çok gülen birisiyim. Televizyona çıktığımda daha ciddi davranabilirsin gibi yorumlar aldım. Daha tecrübe kazanmaya başladıkça daha kabul edilir bir hale geldim, insanlar da beni tanıdığı için. Ama akademik olarak daha işin başındayken öyle bir baskı hissediyordum, daha ciddi olmam lazım, daha sert olmam lazım şeklinde. Mesleki ilişkilerimde katıyım, mesafem var, bir duvarım var, sertim, mütevazı olmaya çalışmıyorum bu çok önemli bir şey. Benim kendi kültürümde çok mütevazı olmak çok önemli bir şeydi kadın olarak, bilmiyorum, siz daha iyi bilirsiniz vb. şeyler söylemek. Türkiye’de bunu yapmak çok kötü bir şey, bunu yaptığın anda gerçekten hiç bir şey bilmeyen bir kız çocuğu olduğunu düşünüyorlar. Mesela biri bana bir şey soruyor bilmiyorum sen ne diyorsun diyordum, aslında biliyorum bir fikrim var ondan da daha iyi biliyorum muhtemelen ama ukalalık yapmak istemiyorum, mütevazı olmak istiyorum. Baktım ki adam bana ben bunu söylediğim anda hiç bir şey bilmeyen küçük kız çocuğu gibi ders vermeye başlıyor. Şunu yapmaya başladım bana ders vermelerine izin vermiyorum. İnsanına

göre, biri bana böyle bir şey sorduğu zaman çok bildiğim bir şey söylüyorsa evet ben de biliyorum. Mesleki anlamda mütevazılığın benim aleyhime işlediğini anladım, mütevazı olmak uzlaşmacı olmak biraz kadınsı bir özellik o anlamda erilleşmiş olabilirim. Başka türlü maalesef her zaman 60 yaşında bile küçük kız çocuğu olarak kalıyor olacaktım, öyle yapsaydım.” (Doç., 15. Görüşmeci).

Eril dile ilişkin diğer hemcins meslektaşlarından farklı düşünen görüşmecinin kadınların erilleşmesi konusunda da benzer bir yaklaşım sergilediği ve disiplindeki kadın akademisyenlerin erilleşip erilleşmediği sorulduğunda mevcut düzendeki mücadelenin kadın-erkek farklılığına indirgenemeyeceğini vurgulamış, toplumsal cinsiyetin bir parametre olarak değerlendirilemeyeceğini belirtmiştir.

“Kadın akademisyenlerin erilleştiğini düşünmüyorum. Aynı güç mücadelesine kadınlar da girebilir. Doğasında var. Hatta belki erkeklerden çok daha acımasızlar bu konuda. Çatışmacı eğilimli olanlar var, çözüm eğilimli olanlar var.” (Doç., 1. Görüşmeci).

Sonuç olarak, yukarıdaki görüşmeci dışında çalışma ortamında hâkim olan eril dilin ve erkek egemen yapının kadınların erilleşmesinde çoğunlukla etkili olduğu, görüşmeciler tarafından ifade edilmiştir. Bunun kadın akademisyenlerin üslubuna, tavırlarına, karakterine, kıyafetine vb. etkisi görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Çalışılan akademik ortamlarda kadın-erkek oranları, yöneticinin kim olduğu, vb. gibi spesifik durumlarda kadın Uİ akademisyenlerinin erilleşmesinde etkili olabildiği görülmektedir.

5. SONUÇ

Feminizm, Uİ disiplinine farklı aktörleri, konuları özellikle de toplumsal cinsiyeti dahil etmesi ve geleneksel Uİ kuramlarına özellikle de hâkim teorik yaklaşım olan realizme eleştirel açıdan bakarak Uİ'nin yeniden değerlendirilmesinde etkili olmuştur. Feminist Uİ yaklaşımlarının çerçevesinde yapılan bu çalışma Uİ disiplininin eril dili, disipline mensup kadın akademisyenlerin Uİ disiplininin eril diline ve kadın Uİ akademisyenlerinin erilleşmeleri konusuna odaklanmıştır. Daha geniş bir araştırmanın parçası olarak bu çalışmada özellikle kadın akademisyenlere Uİ disiplininin eril dili ve bu dilin kendilerini nasıl etkilediği sorulmuştur. Kadın Uİ akademisyenlerinin disiplinin erkek egemen dünyasında varlıklarını sürdürürken disiplinin kavram setlerinin, teorisinin, başat çalışma alanlarının diliyle nasıl bir ilişki kurdukları incelenmiştir. Çalışma Uİ disiplini alanında çalışan kadın akademisyenlerle yapılan mülakatlar aracılığıyla Uİ alanındaki feminist yazına ampirik veri sunmakta, başka bir ifadeyle disiplinden kadınların disipline bakışlarını eril dil üzerinden analiz etmektedir.

Yapılan görüşmelerde kadın Uİ akademisyenlerinin neredeyse tamamı disiplinin dilinin eril olduğu konusunda hemfikirdirler. Her ne kadar görüşülen kadın akademisyenlerin hiçbiri özel olarak feminist Uİ alanını birincil çalışma alanı olarak belirtmemiş olsa da Türkiye’de feminist Uİ’ye dair bilinç oluştuğunu, söz konusu akademisyenlerin feminist yaklaşımlar hakkında bilgi ve fikir sahibi oldukları anlaşılmaktadır. Görüşmecilerin yine tamamına yakınında Uİ’de kadın konusunun gündemde tutulmasına ilişkin bir irade görülmüştür. Görüşmecilerin akademik çalışmalarına henüz sınırlı olarak yansısı da eril dilin tahakkümünün kırılması, disiplinde kadının ikincil konumunun giderilmesi yönünde esas çabanın kadın Uİ akademisyenler tarafından derslerinde gösterildiği anlaşılmıştır. Sınıftaki feminist çaba, görüşmecilerin öğrenciye ulaşarak daha etkin bir sonuç alınabileceğine inanmalarından kaynaklandığı kadar akademik ürünlerin sunulduğu dünyanın rekabetçi ortamında erkeklerin kurallarına uyma zorunluluğunun da bir sonucudur. Ders ortamı, kadın akademisyenlerin Uİ disiplininin eril dilini daha rahat eleştirebildikleri, feminist Uİ’den daha çok söz edebildikleri görece daha özgür bir alandır. Ne var ki Türkiye’de yaşayan bu akademisyenlerin yaptıkları akademik çalışmalara sınıftaki feminist çabanın çok daha sınırlı yansıdığı açıktır.

Görüşmecilerin, Uİ disiplininin dilinin eril olduğu ve bununla farklı gereçlerle mücadele edilmesi gerektiği konusunda çoğunlukla mutabakat içinde oldukları görülmüştür. Diğer yandan kadın Uİ akademisyenlerinin “erilleşmesi” konusunda kadın akademisyenlerin gerek akademinin genel koşulları, gerekse disipline özel unsurlar sebebiyle erilleşiyor olmaları görüşmecilerin hemen tamamı tarafından gözlemlense de genç nesilde bu erilleşmeye karşı bir tavır olduğu görülmektedir. Daha kıdemli akademisyenlerde erilleşmenin kıyafetlere ve tavırlara yansması açısından çoğunlukla doğal bir durum gibi kabullenildiği, ancak günümüzde özellikle de genç akademisyenlerin kıyafet, makyaj gibi kadın görünüşüyle ilişkilendirilen sembollerle akademide var olmayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Burada kadın akademisyenler arasında erilleşmeye karşı bir direnç oluştuğunu, kadının kendi belirlediği dış görünüşüyle disiplinin içinde var olmayı sürdürdüğü, erkek gibi görünmemek ya da davranmamak yönünde çaba gösterdikleri görülmektedir.

KAYNAKÇA

Aydın-Koyuncu, Çiğdem (2012), “Feminist Uİ Yaklaşımları Açısından Güvenlik Konusunun Analizi”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 67 (1): 111-139.

Blanchard, Eric M. (2003), "Gender, International Relations, and the Development of Feminist Security Theory", *Signs*, 28 (4): 1289-1312.

Bourdieu, Pierre, (1998), *La domination masculine* (Paris: Seuil)

Çakır, Serpil ve Necla Akgökçe (1996), *Farklı Feminizmler Açısından Kadın Araştırmalarında Yöntem* (İstanbul: Sel Yay.).

Doğan, Fazlı ve Duygu Özlük (2016), "Feminist UI ve UI Eleştirisi: Cinsiyet, Devlet ve Güvenlik", *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 16 (32): 53-70.

Donovan, Josephine (2007), *Feminist Teori* (İstanbul: İletişim Yayınları).

Elshtain, Jean B. (1987), *Woman and War* (Chicago: University of Chicago Press).

Enloe, Cynthia (1993), *The Morning After: Sexual Politics at the End of the Cold War* (Berkeley, CA: University of California Press).

Graddol David ve Joan Swann (1989), *Gender Voices* (Oxford: Basil Blackwell).

Lakoff, Robin T. (1975), *Language and the Women's Place* (Oxford: Oxford University Press).

MacKay, Donald (1983), "Prescriptive Grammar and the Pronoun Problem", Thorne, Barrie, Cheri Kramarae ve Nancy Henley (Der.), *Language, Gender and Society* (Rowley: Newbury House): 38-54.

Martyna, Wendy (1983), "Beyond the He/Man Approach: the Case for Non-sexist Language", Thorne, Barrie, Cheri Kramarae ve Nancy Henley (Der.), *Language, Gender and Society* (Newbury House: Rowley), 25-37.

O'Barr, William M. ve Bowman K. Atkins (1998), "'Women's Language' or 'Powerless Language'?", Coates, Jennifer (Der.), *Language and Gender: A Reader* (Oxford: Blackwell Publishing): 93-110.

Özdemirkıran, Merve ve Selcen Öner (2017), "Türkiye'de Kadın Uluslararası İlişkiler Akademisyenlerinin Profili: Marmara Bölgesi", *Ankara Üniversitesi Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 9 (1): 92-112.

Sağlamer, Gülsün (2009), "Women Academics in Science and Technology with Special Reference to Turkey", L. Ambrosi, G.Trisori-Liuzzi (Der.), *Women*

Status in the Mediterranean: Their Rights and Sustainable Development, CIHEAM: Options Mediterraneennes, No.87.

Scott, Joan W. (1999), *Gender and the Politics of History* (New York: Columbia University Press).

Sylvester, Christine (1994), *Feminist Theory and International Relations in a Postmodern Era* (Cambridge: Cambridge University Press).

Şentürk, Burcu (2015), “Çokuz ama Yokuz: Türkiye’deki Akademisyen Kadınlar Üzerine Bir Analiz”, *Vira Verita*, 2: 1-22.

Şimşek, Burcu (2006), *Kadınlara Arası Konuşma Süreçlerinde Toplumsal Cinsiyetin Sergilenmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın Çalışmaları Anabilim Dalı, Ankara.

Taş, Gün (2016), “Feminizm Üzerine Genel Bir Değerlendirme: Kavramsal Analizi, Tarihsel Süreçleri ve Dönüşümleri”, *Akademik Hassasiyetler*, 3 (5): 163-175.

Tavares, Teresa (2000), “De-Americanizing American Studies and Feminist Studies: Notes of a Portuguese Feminist Americanist”, *American Studies International*, 38 (3): 100-106.

Tessler, Mark ve Ina Warriner (1997), “Gender, Feminism and Attitudes Toward International Conflict: Exploring Relationships with Survey Data from the Middle East”, *World Politics*, 49 (2): 250-281.

Tickner, J. Ann ve Laura Sjoberg (2007), “Feminism”, Dunne, Tim, Milja Kurki ve Steve Smith (Der.), *International Relations Theories: Discipline and Diversity* (Oxford: Oxford University Press).

Tickner, J. Ann (2005), “Gendering a Discipline: Some Feminist Methodological Contributions to International Relations”, *Signs*, 30 (4): 2173-2188.

Tickner, J. Ann, (1997), “You Just Don’t Understand: Troubled Engagements Between Feminists and IR Theorists”, *International Studies Quarterly*, 41 (4): 611-632.

Tickner, J. Ann (1992), *Gender in International Relations: Feminist Perspectives on Achieving Global Security* (New York: Columbia University Press).

Tür, Özlem ve Çiğdem Aydın Koyuncu (2010), “Feminist Uluslararası İlişkiler Yaklaşımı: Temelleri, Gelişimi, Katkı ve Sorunları”, *Uluslararası İlişkiler*, 7 (26): 3-24.

Walker, R. B. J. (1984), “Contemporary Militarism and the Discourse of Dissent”, R. B. J. Walker, *Culture, Ideology and World Order* (London: Westview Press), 302-322.